

Malcolm Little maakte
een statement met
zijn naamsverandering
in Malcolm X.
Coll. Wikimedia

Naamrecht, emancipatie en zingeving

Van wie is je achternaam?

Art. 63 (Burgerlijk Wetboek eerste boek derde titel zesde afdeling): Niemand mag zijn geslachtsnaam veranderen of eenen anderen bij den zijnen voegen, zonder toestemming des Konings. Auteur Leendert Brouwer

Met onze familienaam in ons identiteitsbewijs is het nauwelijks voor te stellen dat enkele eeuwen geleden dit begrip nog onbepaald was. Men noemde zich bij gelegenheid, zoals men in de omgang werd genoemd, waarbij vernoeming een belangrijk gegeven was. Was het niet duidelijk of je de ene of de andere naam had, dan werd je genoteerd als de ene alias de andere. Dezelfde achternaam had vaak verschillende spellingsvormen en soms werd hij onjuist verbasterd; een naam werd genoteerd zoals het de klerk goeddunkte. Pas in 1804 werden algemene spellingsnormen voorgeschreven. Bij de invoering van de burgerlijke stand in 1811 werden deze regels willekeurig toegepast. In de registers werden veel antieke spellingsvormen en dialectvormen vastgelegd.

De invoering van de burgerlijke stand betekende echter een kentering in de

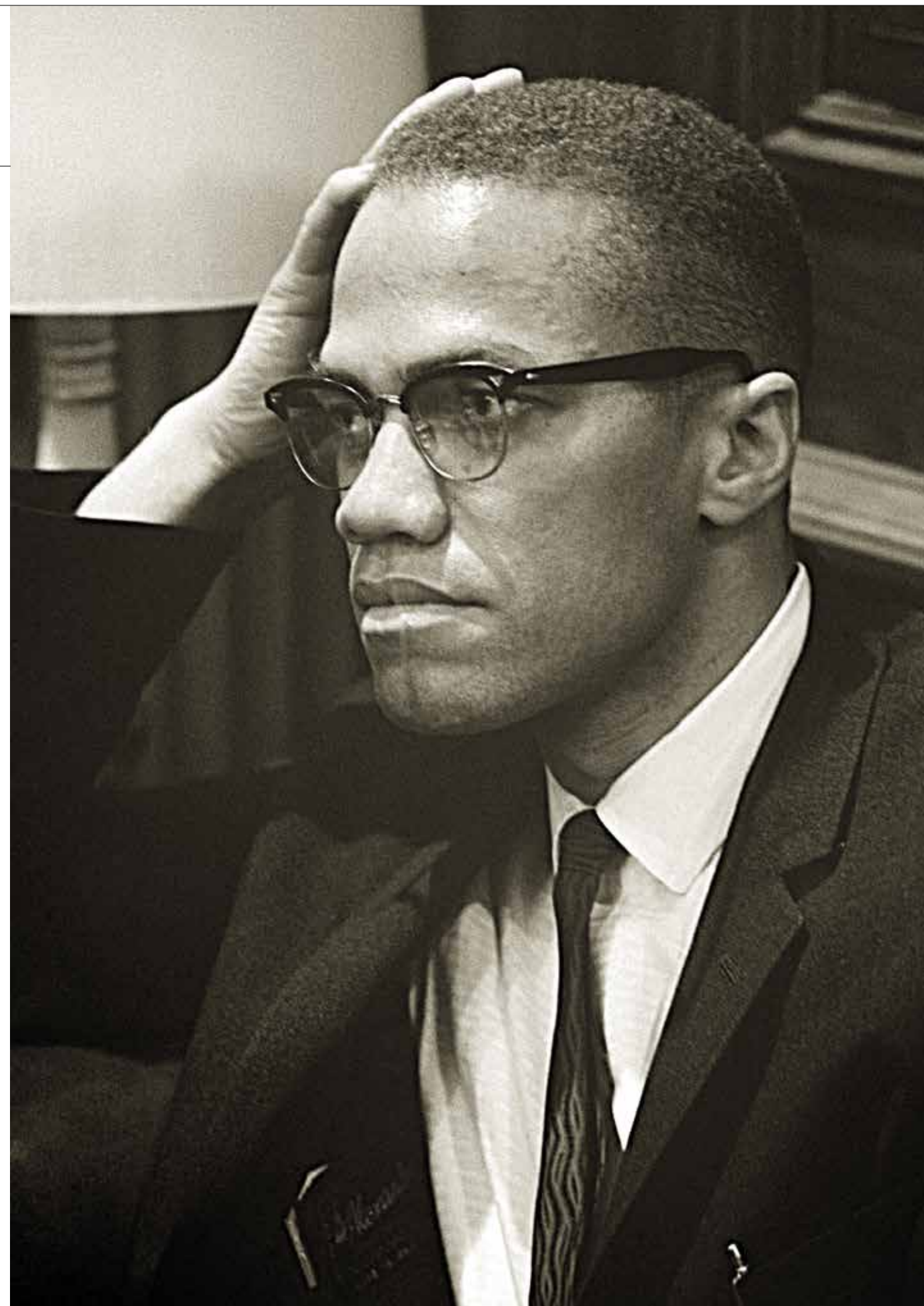
houding en opvattingen ten aanzien van de achternamen. Wettelijk was bepaald dat ze onveranderlijk waren geworden en naar de letter op de volgende generaties zouden worden overgedragen. Mede doordat het schrift volgens verschillende spellingshervormingen gemoderniseerd is, waartegen de ouderwets geschreven eigennamen afsteken, beschikken we twee eeuwen later over een grillige gedaateerde namenvoorraad. Van een aantal namen hebben we tientallen varianten. In CBG Familienamen zijn er bij de naam Van den Boogaard, de meest voorkomende variant van de namen die in moderne spelling tot Van de Boomgaard zouden zijn gestandaardiseerd, meer dan honderd varianten geturfd.

Naamswijziging bij Koninklijk Besluit

Verandering van een familienaam is met de verankering ervan niet getolereerd.

Maar het naamrecht biedt voorwaarden waarmee in uitzonderlijke gevallen bij Koninklijk Besluit een naamswijziging kan worden doorgevoerd. In de eerste plaats kunnen in overeenstemming met het familierecht de achternamen van kinderen bij erkenning, adopties en in veranderde gezinssamenstellingen worden aangepast. In feite wordt dan de ene familienaam voor de andere in de plaats gesteld en dit betreffen de meeste formele naamswijzigingen.

Een pijnlijke kwestie is naamswijziging die voortkomt uit een breuk met naamdragers uit de naaste omgeving, waarbij de naam zodanig als een last wordt ervaren, dat naamswijziging noodzakelijk wordt geacht voor het welzijn. Dit dient door een psychologische verklaring onderschreven te worden. Voor slachtoffers van misbruik is die verklaring sinds kort niet meer vereist indien er sprake is van een veroordeling.

Robert Zimmerman, die de alias Bob Dylan aannam, heeft echt de naam Dylan in zijn paspoort staan. Coll. Wikimedia

Bovendien hoeven zij geen leges te betalen.

Men kan ook ongelukkig zijn met een achternaam omdat men zich geneert om zijn betekenis. In het 'Besluit geslachtsnaamswijziging' komt zo'n naam mogelijk onder de noemer 'bespottelijk of onwelvoeglijk' aan de orde. Deze schaanamen worden geassocieerd met vieze woorden. Dat ze wat hun oorsprong betreft daar niets mee te maken hebben, doet er niet toe. Een van de bekendste voorbeelden is de naam Poepjes, een vlei-vorm van Poppe of de benaming poepe uit Puppe voor een Duitse seizoensarbeider. Ook namen die secundair seksueel getint zijn komen in aanmerking. Zo hebben families met namen als Dikke, Stijve, Pruijm en Zak deze namen ingeruild. Als schaamdelen of uitwerpselen deel uitmaken van een samengestelde naam die op zich duidelijk een andere betekenis heeft, kan de naamdrager eveneens aanspraak maken op geslachtsnaamswijziging.

Voorbeelden hiervan zijn de Duitse familienaam Kuttschrütter in Koetsruiter en de ook van Duitse oorsprong zijnde naam Hetterschijt in Herters. Getooid met de familienaam Klootwijk ben je mogelijk gelieerd aan de bezitters van de riddermatige hofstede Clootwijk te Almkerk. Toch is de familienaam Klootwijk in meer dan vijftig nieuwe namen veranderd.

Nog veelzijdiger dan de categorie 'onwelvoeglijk' is het soort namen dat voor 'bespottelijk' kan doorgaan.

Toestemming om zich van een nieuwe naam te voorzien kregen Nederlanders met namen als Boontje, Hetebrij, Kip, Kwaad, Lamme, Scheele, Schellevis, Sok en Worst. Er zijn natuurlijk wel meer namen die objectief gezien ongunstig zijn. Dat is immers inherent aan de bijnaamgeving die aan het achternamenstelsel ten grondslag ligt. Maar velen die zo'n naam hebben, nemen geen aanvraag tot naamswijziging in overweging.

Je kunt je wel voorstellen dat het niet zo leuk is om bijvoorbeeld De Slegte te heten ten opzichte van De Goede. In de inventarisatie van naamswijzigingen is evenwel nog niemand met de naam De Slegte opgenomen. Die naam behoort juist een familie toe met een boekhandel die uit zijn as herrezen is...!

Van een geheel andere orde zijn de namen die zoveel voorkomen dat ze weinig onderscheidend zijn. Zo'n naam mag je ook wijzigen. Zeker vijftig Jansens hebben in de loop der jaren de naam Jansen ingewisseld. Zo heeft een voormalige familie Jansen moeders achternaam in de nieuwe naam ingepast: Jansen plus Van de Weijer werd Jansweijer.

Dubbele namen

Een apart chapter betreft naamswijziging met betrekking tot het verkrijgen van een dubbele naam. In de eerste helft van de negentiende eeuw werden dubbele namen officieus verkregen door in de geboorteakte een achternaam als laatste voornaam op te nemen. Daar werd paal en perk aan gesteld door familienaamen als voornamen te verbieden. Een formeel verzoek tot toevoeging van een achternaam werd alleen ingewilligd als men aantoonde dat de betreffende naam binnen de familie gedoemd was uit te sterven.

Het dubbele namenstelsel zoals zich dat in Nederland ontwikkeld heeft, raakt binnenkort echter door een nieuwe werkelijkheid achterhaald. Momenteel wordt het wetsvoorstel uitgewerkt dat het

ouders mogelijk maakt om hun kinderen een dubbele naam te geven die uit beider achternamen is samengesteld, in volgorde naar keuze. Dit lijkt op het Spaanse model, met dien verstande dat dubbele namen in Spanje volgens het stramien vader-moeder zijn gevormd en moeders achternaam in de volgende generatie vervalt. Volgens het wetsvoorstel mag een toekomstig echtpaar, waarvan de partners elk een dubbele naam volgens de nieuwe regeling hebben gekregen, voor de naamgeving van hun kinderen een willekeurige keuze van twee namen uit de betreffende vier doen.

De internetconsultatie van het wetsvoorstel leverde in maart van dit jaar vrijwel uitsluitend enthousiaste reacties op en de meeste respondenten zouden deze herziening van het naamrecht met terugwerkende kracht bewerkstelligd willen zien. In een dubbele naam komt de gezinseenheid tot uitdrukking en het bevestigt een hechte band met beide families; er hoeft geen keuze te worden gemaakt tussen een van beide achternamen. Toch dient er nog kritisch naar gekeken te worden, want deze herziening brengt vergaande consequenties met zich mee. Men stapt er al te gemakkelijk overheen dat de naamkeuze wordt doorgeschoven naar de volgende generatie – die moet immers kiezen welke namen (twee van de vier) zij aan hun kinderen doorgeven. Juridisch stuit men bovendien op het dilemma dat er met de dubbelnamenwetgeving nieuwe namen kunnen ontstaan die al bestonden – zie hierover de volgende paragraaf. De reeds bestaande dubbele namen worden overigens bij ingang van de wet als eenheid beschouwd. Een keten van vier namen behoort derhalve wel tot de mogelijkheden.

De creatie van nieuwe namen

Artikel 1, lid 2, van het 'Besluit geslachtsnaamswijziging' luidt dat naamswijziging bij voorkeur door omzetting van enkele letters of door toevoeging van een

voor- of achtervoegsel geschiedt. Is dat niet mogelijk, dan mag een andere geslachtsnaam gecreëerd worden die nog niet in Nederland voorkomt en die Nederlands klinkt. Het verbod om een naam aan te nemen die al voorkomt, is in het naamrecht opgenomen om te voorkomen dat iemand daarmee zou kunnen suggereren tot een (gegoede) familie met dezelfde naam te behoren.

Een nieuwe naam wordt dus in eerste instantie verkregen door er het scherpe kantje vanaf te halen. Volgens deze richtlijn zijn onder andere de namen Mooijer uit Pooijer, Kloof uit Kloot, Kootwijk en Van Koltwijk uit Klootwijk, De Muij uit Muijs en Bijke uit Buijk ontstaan. De naam Piest werd van een trema voorzien: Piëst. Bij een volgende naamwijzigingsprocedure is de uitspraak daarvan echter benadrukt in de schrijfvorm Piejest. Een andere familie Piest bedacht de naam Wiestman. Ook al meer afwijkend is met behoud van de medeklinkers de creatie Silven uit Sul.

Hoe Nederlands klinkt een naam nog na zo'n woordspel? Door letteromzetting is uit Platje de naamvorm Tjelpa voortgekomen. Daar kunnen we moeilijk een Nederlandse herkomst uit afleiden. Ook fraai is de eenvoudige naamswijziging

In Amerika
zijn de
wonderlijkste
achternamen
bedacht

Kim Dotcom in 2013.
Coll. Wikimedia

van de naam Riool in Rio. Het vuile afvoerwater is in een bruisende rivier gevloeid, maar dan wel met behulp van het Spaans-Portugese woord daarvoor. De regels zijn niet altijd streng toegepast. Bovendien tonen veel nieuwvormingen aan dat er vaak ook niets van de oude naamvorm heel werd gehouden. Een inventieve naamsverandering zoals die van Poepjes in Velinga wordt gewaardeerd. In de Friese naamvorm Velinga blijft de familie met het synoniem *veling* voor een Duitse seizoenarbeider dichtbij een mogelijke naamsverklaring van Poepjes.

In de moderne tijd is er meer behoefte aan persoonlijke zingeving, en individuele naamswijziging kan ter verwezenlijking daarvan een aspect zijn. Het Nederlandse namencorpus is in de laatste decennia verrijkt met poëtische namen als Aardewater, Boogschutter, Duizendschoon, Heidebloem, Van der Lijstersangh, Madeline, Roosgeurius, en Sterrebaan. Vanwege de spirituele argumentatie kan de achternaam De Naamloze hier ook toe gerekend worden. Na aanvankelijke weigering besliste de rechtbank dat deze naam voldoet aan de twee voorwaarden voor naamsverandering: hij klinkt Nederlands en komt nog niet voor.

In Amerika heet je zoals je heten wil

Meer ruimte voor dit type naamswijziging, waarbij zelfexpressie in de naamgeving tot uiting komt, biedt het Angelsaksische rechtssysteem. In Amerika zijn de wonderlijkste achternamen bedacht. Wij kunnen ons die vrijheid nauwelijks voorstellen.

Pseudoniemen kunnen daar werkelijk familienamen worden. Robert Zimmerman, die omstreeks 1960 de artiestennaam Bob Dylan aannam, heeft echt de naam Dylan in zijn paspoort staan. Hij zei daarover: 'You call yourself what you want to call yourself. This is the land of the free.' Nu is de naam Dylan op zich een meer voorkomende achternaam, die min of meer als patroniem kan worden beschouwd omdat hij aan een voornaam is ontleend. Maar andere Amerikanen hebben met een unieke naam hun vinger opgestoken. Voor een boerenzoon uit Arkansas met de naam Meyer was dat een middelvinger naar zijn familie, want als fotograaf veranderde hij zijn naam in Disfarmer. De computer-ondernemer Kim Schmitz stak evenwel zijn wijsvinger op door zich Kim Dotcom te noemen. De milieu-activiste Jennifer Taylor demonstreert met haar nieuwe achternaam waarvoor zij zich inzet; zij heet nu Jennifer Save the Forests. Hoewel cijfers in achternamen werden geweerd, kreeg de transhumanistische futuroloog Fereidoun M. Esfandiary het toch voor elkaar om de naam FM-2030 aan te nemen. Die naam was een bezwering om honderd te worden. Hij was in 1930 geboren. Hij overleed helaas in 2000. Malcolm Little maakte een statement met zijn naamsverandering in Malcolm X. Hij vestigde daarmee de aandacht op de historische context van de naamsaanneming van de zwarte bevolking in de negentiende eeuw. Met die X, oftewel het kruis waarmee analfabeten aktes ondertekenden, verwees hij naar de anonimiteit als slaaf.

Sprinter Churandy Martina tijdens de EK Atletiek van 2018. De achternaam Martina was de voornaam van een van zijn voormoeders. Foto: Erik van Leeuwen

Immigranten met nieuwe namen

De soepele houding tegenover namen ziet men in Amerika al terug bij immigratie. Talloze nieuwkomers maakten het zich makkelijker door hun naam aan te passen. Deze gang van zaken is vergelijkbaar met de situatie in Nederland vóór de invoering van de burgerlijke stand. Aan veel Nederlandse namen zie je niet af dat voorouders uit onder andere Duitsland en Frankrijk afkomstig zijn, omdat de Duitse of Franse naam verdunderlandst werd.

Nu dienen volgens de Rijkswet op het Nederlanderschap namen uit een ander schrift weliswaar getranscribeerd te worden, waarbij een opening voor naamswijziging wordt geboden, maar we kunnen toch constateren dat een aantal 'onuitspreekbare' namen pas via een naamswijzigingsprocedure in aangepaste naamvormen veranderd zijn. Enkele voorbeelden: Engee uit de Chinese naam Ng, Hantink uit Hnatiuk, Krezmien uit de Poolse naam Krzemien, Zwerk uit Cvrk, Van Kenna uit Krchnavá. Verschillende Nederlanders van elders hebben zich met een radicale naamswijziging bijzonder inventief getoond. Zij hebben nu namen als Van Aartsengel,

Cederpark, Van Insulinde, Van Mokum, Rozenboek, Terphuis en Van de Winterzon.

Het naamrecht op losse schroeven

Emancipatie heeft in de moderne tijd ook tot aanpassingen van het naamrecht geleid. Het ouderwetse patriarchale achternamensysteem is enigszins opgebroken ten behoeve van de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Maar al staan moderne ouders voor de keuze tussen de namen Bakker of Willems, en komt er binnenkort de mogelijkheid bij om deze namen te combineren, het blijven toch heus de namen van voorvaders. Een andere ontwikkeling is het gevolg van de erkenning van het Fries als een officiële taal in Fryslân. Friezen mogen hun familienamen verfriesen als zij kunnen aantonen dat hun naam vóór de invoering van de burgerlijke stand door hun voorouders in Friese vorm werd gedragen. Dat is vooral problematisch omdat destijds in Friesland het gebruik van patroniemen zonder familienamen overheerste. Tot nog kritischer inzicht komt men met het besef dat de Friezen in Friesland, nu zij mogen teruggrijpen naar de periode van vóór de burgerlijke stand,

in feite bevoorrecht worden. Zouden immers niet ook andere Nederlanders, die een naam met een litteken hebben, evengoed het recht mogen opeisen op herstel? Er zijn toch overal misvormde en onverkwikkelijke namen vastgelegd, waar de nazaten dankzij de fixatie in 1811 mee opgescheept zitten! Zo was er indertijd een argeloze Schot die, omdat hij de Nederlandse taal nog niet beheerste, de naam Apekrom werd toegeschreven, hoewel hij Abercrombie heette. Met die ridicule naam kun je weliswaar geslachtsnaamswijziging aanvragen, maar niet de naam Abercrombie terugkrijgen. Want die naam bestaat al! Dezelfde kafkaëske restrictie geldt voor de namen Piekhaar en Pikhaar. Het zijn verbasteringen van de Franse naam Picard, die op herkomst uit Picardië duidt. Iemand die Pikhaar heette heeft zijn of haar naam in Pinkhaar mogen veranderen. Maar zou de oorspronkelijke vorm, of eventueel de Nederlandse variant Pikaar, niet wenselijker zijn geweest?

Naamswijziging van slavennamen?

Actueel is het bepleiten van de mogelijkheid voor Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders om middels naamswijziging afstand te doen van de namen die aan het slavernijverleden herinneren. Het betreffen familienamen waarmee vrijmaakten bij Manumissie en Emancipatie in de burgerlijke stand werden opgenomen. De gedachte gaat daarbij vooral uit naar namen die aan de slavenhouders zijn ontleend. Uit de periode voorafgaand aan de Afschaffing in 1863 resteren inderdaad namen die laten zien van wie men het bezit was. Lees als zodanig letterlijk de curieuze familienaam Van van de Vijver met tweemaal het voorzetsel 'van'. Complicerend in de herleiding is de vraag of verkapte vernoeming uit verwantschap kan zijn voortgekomen. Naar Indisch koloniaal gebruik zijn er ook in Suriname bewust omgekeerde of met letteromzetting veranderde namen gegeven,

Friezen mogen hun familienamen verfriesen

die als een vorm van erkenning van vaderschap kunnen worden beschouwd. Zo is Rellum een omkering van Muller. Onuitspreekbaar is de familienaam Tdlohreg, een omkering van Gerholdt, die niettemin inmiddels een Nederlandse familienaam is geworden met tientallen naamdragers. Reeds vóór de algehele afschaffing van de slavernij werd bepaald dat de nieuwe naam van een vrijgemaakte niet op de naam van de voormalige eigenaar gebaseerd mocht zijn. In feite mocht er helemaal geen bestaande naam (van de kolonisten) worden overgenomen en zoals het ook in het Nederlandse naamswijzigingsbesluit is geformuleerd, mochten er geen namen aangenomen of verstrekt worden die bespottelijk of onwelvoeglijk zijn. Bij de vraag of de nieuwe namen, waarvan er een aantal in Nederland als typisch Surinaamse familienamen beschouwd wordt, door de vrijgemaakten zelf zijn bedacht of dat ze aangereikt zijn door de functionarissen die het proces begeleiden, ligt het antwoord wellicht in het midden met een nadrukkelijk adviserende rol voor de functionarissen. In ieder geval moest er destijds op stel en sprong een naam worden gevormd. Wat dat betreft is de situatie enigszins vergelijkbaar met de invoering van de burgerlijke stand in Nederland in 1811 toen een aantal bevolkingsgroepen zoals de Friezen en de Joden ook een burgerlijke naam

moesten of mochten aannemen om als volwaardige burgers te worden geaccepteerd. Bij het geven van namen aan vondelingen moest de verbeeldingskracht resoluut worden aangesproken zonder dat naar de mening van het onmondige kind zelf werd gevraagd. Veel vondelingen kregen nogal rare namen. Zal het wijzigen van 'slavennamen' gestalte kunnen krijgen in het Nederlandse naamrecht? Het is voor de aanvragers in ieder geval ondoenlijk om terug te grijpen op originele Afrikaanse namen, mocht dat de bedoeling zijn. Die zijn bij de vrijheidsberoving, de verscheping en de kerstening niet genoteerd. Hoe moeten die 'slavennamen' gedefinieerd worden? Een kenmerkende groep Antilliaanse familienamen komt uit de matrilineaire afstamming voort die met de slavernijgeschiedenis is verbonden. Het betreffen in feite de voornamen en doopnamen van voormoeders, die met hun namen in slavernij geregistreerd zijn: Martina, Martha, Maria, Cicilia, Cijntje, Francisca enzovoort. Wat moet je daarmee willen? Het ontwijkende antwoord is dat we moeten beseffen, dat élk verzoek om een naamswijziging hoe dan ook een persoonlijke of individuele kwestie is. Moet de overheid zich daar per se met een keurslijf van wetgeving mee bemoeien? Het naamrecht is gefundeerd op de beginselen waarmee Napoleon de touwtjes aantrok. Wat belet ons om onszelf de vrijheid te geven om zelf te bepalen hoe we heten? Niemand gaat over één nacht ijs, de traditie wordt gekoesterd en het is absoluut een uitdaging om een naamswijziging formeel te concretiseren. Je verandert je naam alleen als je dat heel graag wilt. •

Leendert Brouwer is als naamkundige werkzaam bij het CBG en het Meertens Instituut